

# СВЕТ ПО БО

**На ужас свог сина, угледног историчара уметности, почео је да слика и то толико добро да су многи посумњали да он то стварно сам ради**

**Ф**ебруар. У Горњем граду, у Загребу, снег се још свом силином бори против снага пролећа и поновног рајања. Година је 1965. и Фројденрајхова улица је тиха и празна. У згради са бројем 3 у прочељу у поткровљу сија један прозор. Гласови, ако су уопште пропуштени кроз грла, пригушени су и не чују се. Кроз стакло се назиру фигуре људи у необичном положају. Један се ди леђима окренут осталој четворици. Они гледају преко његовог рамена. Пред њим је штафелај. И платно. И боје које се разливају у облике само наизглед налик својим отелотворењима из стварности.

Блага искривљеност, као ишчашен зглоб, исијава из сваког покрета четкице ко-

јом управља шездесетогодишњи старац. Чело и бркови су му намрштени. Не и очи. Али то његови посматрачи не могу да виде. Унутра је неред. На зидовима наслоњена платна осликана са обе стране. Комади тканине, картони, папири, крпе и зидови су ишарани. Чак и књиге нису избегле преображај. Препознатљива техника увукла се и између корица, на поједине стране које су вероватно заслужиле да буду преликане. У ваздуху се осећа мирис боја и тежина непријатности. Чује се дисање и чекање.

После неколико сати устају. Наизглед задовољни. Четворица озбиљно климају главама. Старац их огорчено



„Апокалипса”, уље на лесониту, 1967.



*Кад је властима морао да уступи свој посед, живот је наставио на сликарском столу.*

четрдесет шест

испраћа. Остаје сам са својим делом. Својим делима. На слику чије стварање је било исфлекано погледима додаје још један, последњи детаљ. Пет слова. Илија.

### Живот почиње у шездесетој

Закључак који лако изводимо из искуства које нам нуди историја са својим бројевима заснованим на чињеницама упечатљив је и поразан. Ко жели да се бави уметношћу мора свој дар да осети још у најранијем детињству. Пикасо је цртао по зидовима куће још у трећој години. Велике звезде рокенрола, Џим Морисон, Џенис Џоплин, Курт Кобејн и Џими Хендрикс су каријере довели до врхунца пре смрти која их је све дочекала у двадесет и седмој години. Моцарт је као дечак већ био признат пијаниста и композитор у успону. Наравно, постоје и изузеци попут Гоје, који је почео да слика тек у четвртој деценији свог живота, али они су ретки. Таленат, кажу позна-

ваоци, мора да се негује. Да се развија и обрађује. Да се усавршава.

А шта би познаваоци и историја рекли шездесетогодишњем земљораднику који би изразио жељу да се дохвати палете и четкица? Вероватно исто што му је рекао и његов син пре него што је први пут покушао да га обесхрабри. Пре него што је ње-



# СИЉУ

гово име – Илија Башичевић Босиљ – постало једно од најтраженијих у свету, у области наивног сликарства. Морамо признати. Кад је уметност у питању – историја нема појма.

Илија Башичевић је све до 1957. године био земљорадник са четири разреда ниже школе. Ван Шида и неколико околних места нико није чуо за њега, нити му је падало на памет да би његово име могло да значи нешто било коме ван круга људи које је свакодневно сретао. А онда је изгубио оно што га је чинило земљорадником. Одузета му је земља. Нови Закон о експропријацији ступио је на снагу у тадашњој Југославији, 28. марта 1957. године, и Илија Башичевић је властима морао да уступи свој посед. У покушају да елан преусмери на неки нови подухват, на ужас свог сина Димитрија, почео је да слика.

Димитрије Башичевић је у то време био поштовани историчар уметности, цењен у Београду и Загребу. Када је видео сликарске покушаје свога оца исцепао је сва дела у жељи да га обесхрабри. Али му то није пошло за руком. Илија је наставио да слика. Поражен старчевом упорношћу, Димитрије је почео да га охрабрује и да се удубљује у рад свога оца. Тек када је спрао са себе наслаге научног погледа на сликарство које је навикао

да носи као део свог бића, почео је да схвата величину Илијиног дела. Његов отац успевао је, делом захваљујући и својој неукости, да постигне оно што је великане светског сликарства дизало на пиједестал. Потпуно оригинални приступ и изведба. Жеља сваког уметника. Ауtentичност.

## Афера Босиљ

Галерија „Рад“ у Београду прва је понудила своје зидове делима Илије Башичевића. Слике су биле изложене, али је име аутора сакривено. Димитрије се плашио реакције и сумње јавности. Како је изложба прошла далеко боље него што се очекивало, почела су нагађања о идентитету аутора. Већином, прст се окретао ка Димитрију и његовом брату. Сумњало се да су дела плод њихове даровитости. Да би коначно доказали да нису аутори, браћа као уметника откривају свог оца Илију. Јавност ту чињеницу прихвата са резервом.

Илија Башичевић наставља да излаже. Као заштитни знак узима надимак Босиљ. Како његова дела и даље бивају прихваћена са одушевљењем, црв сумње наставља да подрива ионако климаве односе заљубљене сујетом. Први глас пушта чувени хрватски сликар Крсто Хегедушић. У београдској „Политици Експрес“ његове речи бивају објављене



„Апокалиптички петар“, уље на дрвету, 1969.

мњењу. „Сумњам да је Босиљ аутор.“ Оваква изјава покреће штампеде који са залетом добија облик и чврстину, а тиме заслужује и име: „Афера Босиљ“. Ова не свакидашња хајка добија свој врхунац у току Илијине изложбе у Загребу.

Уметнику се поставља нечувен захтев. Комисија Просветно-културног већа града Загеба позива Илију да пред посебно изабраним сведоцима докаже „ауентичност његовог стваралачког чина“. Као сведоци позвани су чувени хрватски уметници и вође тадашње авангарде Матко Мештровић, Зденко Мунк, Радослав Путар и Вјенцеслав Рихтер. Они су се оградиле од та-

квог начина испитивања, сматрајући га срамним, али су прихватили позив да би се ујдурма која је подигнута што пре смирила и да би се у жижу јавности вратило оно што је најбитније – сама уметност.

У Загребу, 18. фебруара 1965. године, у стану Димитрија Башичевића у Фројденрајховој 3, четворочлана комисија посматрала је Илију Босиља како ствара уметничко дело. Једногласно су потврдили ауентичност и стопостотно ауторство претходно насликаних дела на олакшање Илије и његове породице и срамоту свих оних који су сумњали.

## У подножју Карпата

Афера Босиљ имала је двоструки утицај на животе породице Башичевић. Димитрије Башичевић био је свестан да народ воли да памти туђу несрећу и да радије у сећању чува лоше утиске него достигнућа. Иако је сумња да су његов отац и он покушали да преваре уметничку јавност отклоњена, Димитрије почиње да ствара под уметничким псеудонимом Мангелос које касније, па све до данас, постаје и остаје познато у свету. С друге стране, Илијиним стваралаштву годи стечена популарност. Осим у Југославији његова дела обилазе Ђенову, Франкфурт, Токио, Дортмунд, Базел, Мексико сити, Њујорк, Минхен, Амстердам, Милан, Венецију... И Илија обилази свет

У свом свету: „Апокалипса“, уље на лесониту.



који је жудео да види, а једини неуспели покушај описао је у својој биографији.

\*\*\*

Кад је почео Први светски рат, Илија је имао деветнаест година и није служио војску. Како је међу позванима да иду на фронт био и његов старији брат, Илија се, жељан путовања и пустоловине, понудио да иде уместо њега. Са собом је повео две кобиле, једну коју је откупила држава и другу коју је морао да поведе по захтеву власти. Измолио је да поведе и једно ждребе које никако није хтело да се одвоји од своје мајке. Са Карпатима у мислима, Илија је стигао до села Кукујевци, недалеко од Шида, где је била постаја у којој су проверавали коње. Кад су видели Илијино ждребе наредили су му да га врати кући.

Како је у домаћинству Башичевића било три мушкарца, а ниједан није отишао у рат, стигао је нови позив. Била је јесен и војсци су били потребни волови да вуку топове. Илијин брат је отишао, али је убрзо послао кући писмо у ком се жалио како му

родица са три мушкарца, а без војника, војна полиција долазила је да исправи оно што је видела као неправду. Илијин брат покушао је да побегне, али су га стигли, па се Илија још једном понудио да он иде. Војска није имала ништа против, све док није дошао на лекарски преглед где је показао оток на врату због кога су га вратили кући. И тако још једном. Војна полиција, бег, замена, лекарски преглед, кућа. Карпати једнако далеко.

Док су се браћа Башичевић довијала, један како да избегне службу, други како да види свет, Први светски рат је прошао, оставивши их у Шиду.

### Илијада

Иако није видео Карпате, Илија је из рата понео искуство опхођења са људима, чија је многа лица упознао. Тако у једном писму свом пријатељу и доктору пише:

„У своме животу чувао сам некоје речи, а запамтио сам реч да је човек марама са два лица. Ето ти си човек учен, па ћеш ваљда, разумети зашто су на мојим сликама људи са два лица. Нису ни животиње без дволчности, јер је и њих створио исти Господ као и човека по оличју својему. Јеси ли икада видео у шуми звере крволочно у брлогу када брани младунчад и убија све живо око себе. Често сам у животу питао да ли је заиста божја воља оно што се без по-



„Два амбасадора”,  
уље на платну, 1967.

недостају деца. Илија је то видео као нову прилику, па је отишао да замени брата. Старешине нису имале ништа против. Тек што је чуо неколико пуцњева, брат се вратио. Код куће је почео принудни рад за малу плату, а у војсци се плаћало више. Тако се Илија поново вратио не видевши Карпате.

И у трећем и четвртном покушају није био успешан. Како је војска хтела да смањи трошкове, узела је волове, а цивиле вратила кући. Међу њима је био и Илијин брат. Будући да су поново постали по-



„Бачиначки брест”,  
уље на лосониту, 1967.

требе дешава па људи кажу, ето, божја воља. Данас је, додуше, мода говорити да нема бога, међутим када би били сасвим сигурни у то би ли би људи још гори.”

## МУЗЕЈ

Уметнички фонд Музеја наивне уметности „Илијанум” у Шиду чини 338 уметничких дела (336 слика и 2 скулптуре од дрвета). Највећи део чине слике дародавца – 287. Остало су дела уметника из земље и иностранства са којима је дародавац, Илија Башичевић Босиљ размењивао дела за живота, или су их сами уметници поклонили Музеју.

И заиста, Илијине слике пуне су необичних створења, махом двоглавих и летећих. Надахнуће за дела налазио је у Библији, али и у митологији, античкој и словенској. Један велики опус својих дела назвао је Илијада, али не по Хомеровом епу, него по сопственом виђењу света. Илијада је заправо свет по Илији. Тако је и дошао до свог аутентичног израза. Одбацивши научену слику света креће се са нулте тачке посматрања. Облици и боје, као и закони физике или други подразумевани облици стварности се поништавају,

постојање ниче из самог уметника, а односом својих елемената подсећа на свет који смо научили да видимо. Тај занос оригиналности се код Илије претакао и ван оквира једне слике, па је често на једном платну цртао више слика, или је користио обе стране платна, а сликао је и по разним картонима, тканинама, па чак и по књигама и зидовима своје куће. Илијада је цурела из Илије и испуњавала свет од кога је настала.

Илија је у свом заносу насликао неколико стотина слика. Једну стотину откупила је велика галерија наивне уметности у Лозани при његовој првој изложби у иностранству. Осим фантастике у спровођењу својих идеја, Илија се служио и попиконама тог времена, па се на једној изложби у Швајцарској Карло Понти нашао лице у ли-

це са сликом своје супруге, Софије Лорен. Прича се да је тада Понти желео да откупи целу изложбу, али да су га Башичевићи одбили. Илијине слике налазе се и у приватној збирци породице Рокфелер.

### Богат годинама, а сиромаш здрављем

Илија Башичевић Босиљ умро је 1972. године у Шиду. Две године пре смрти је са Општином Шид договорио отварање Музеја наивне уметности „Илијанум”. Током 2007. године излаган је у свету, слика до слике са великим мајсторима попут Пикаса, Кандинског и Шилеа, а исте године га је лондонски „Роу Арт магазин” (Raw Art Magazine) сврстао међу педесет класичних арт брут (пандан наивној уметности код нас) покрета. При покретању иницијативе за оснивање музеја у Шиду чуо се и мали одјек цинизма, јер је још за живота могао видети да је његово дело цењеније у иностранству него код нас. Зато је своје слике, које је поклатио музеју и наменио будућим нараштајима, испратио речима: „Богат годинама, а сиромаш здрављем, у доброј намери и жељи да својим скромним прилогом допринесем, колико-толико култури свог родног места, решио сам да један део резултата свог сликарског рада – 300 слика, предам мојој општини у нади да ове слике за Шид, његову културу, било сада, било за будућа поколења имају неку вредност” ■

Стефан Костадиновић

Захваљујемо Музеју на фотографијама којима смо илустровали овај текст.